

UOT 94 (479.24)

BAKI YARMARKALARI (XX ƏSRİN 20-Cİ İLLƏRİ)

Oksana Ə. ABBASOVA*

1922-ci il mayın 14-də Azərbaycan SSR-i iqtisadi-ticarət əlaqələrini genişləndirmək məqsədilə Bakıda yarmarka təşkil etmək haqqında qərar qəbul etdi. Yarmarka Azərbaycanın, xüsusilə qonşu respublikalarla ticarət əlaqələrinin inkişafında böyük rol oynadı. Beynəlxalq yarmarkaların Bakıda təşkilinə Rusiya böyük maraq göstərirdi. Belə ki, Rusiya İranla ənənəvi əlaqələrini bərpa etmək, onunla pozulmuş ticarət-iqtisadi əlaqələri bərpa etməklə ticarəti sabitləşdirmək məqsədi güdürdü. Azərbaycan SSR-i isə ölkədə iqtisadiyyatı canlandırmağa və ticarət əlaqələrini gücləndirməyə çalışırdı. Lakin bazar iqtisadiyyatına keçid yarmarkaların fəaliyyətinin dayandırmasına zəmin yaratmışdı.

Məqalədə, həmçinin Bakıda keçirilən beynəlxalq yarmarkalarda Avropa dövlətlərinin iştirakı məsələləri son dərəcə vacib olan tarixi faktlar kimi araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Azərbaycan iqtisadiyyatı, xarici ticarət, daxili ticarət, Bakı yarmarkası, kooperativ ticarət

Giriş. Azərbaycanın qədim zamanlardan beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin inkişafında mühüm rolu olmuşdur. Azərbaycanın qonşu dövlətlər və Avropa dövlətləri ilə iqtisadi əməkdaşlığı ölkədə istehsal səmərəliliyinin artırılmasına və məhsullarının keyfiyyətlərinin yaxşılaşdırılmasına kömək etmişdir. Bu prosesdə XX əsrin 20-ci illərində təşkil edilən yarmarkaların mühüm əhəmiyyəti olmuşdur.

Birinci Bakı yarmarkası (1922) maraqla qarşılanmış, yarmarkaya Rusiyadan, Ukraynadan, Gürcüstandan, Orta Asyadan, o cümlədən İrandan 4670 min manat dəyərində mal gətirilmişdi. Müttəfiq sovet respublikalarından, eləcə də İrandan Bakı yarmarkasına gətirilən malların miqdarı ildən-ildən artmışdı. Bakı yarmarkalarında ən çox İran tacirləri, daha sonra Türkiyə, Türkmənistan və Əfqanıstandan gələn tacirlər üstünlük təşkil edirdi. Azərbaycan SSR İrana bir sıra ticarət imtiyazları vermişdi. Belə ki, bütün mallar İrana azad və lisenziyasız aparılırdı. Bundan əlavə, tacirlər vergi və yerli

* Bakı Dövlət Universitetinin Tarix fakültəsinin doktorantı;
oksana.abbasova.ebdul@bsu.edu.az; ORCID ID: 0000-0001-6979-3609

rüsumlardan azad idi.

Bakı yarmarkası yalnız Rusiyanın ticarət-sənaye dairəsini deyil, həm də Avropa və Amerikanı maraqlandırır. İngiltərə, Hollandiya, Fransa və Almaniya mətbuatı yarmarka barədə yazırdı: “*Bakı yarmarkası Azərbaycanda vacib iqtisadi amil oldu*”[1, 97]. Əsasən, yarmarkalardan Rusiyaya malların aparılması azad idi. Azərbaycandan xarici ölkələrə aparılan mallar əsas neft və neft məhsulları idi. Avropadan ölkəyə gətirilən kofe, pendir, gübrə, dəri məmulatları, musiqi alətləri, yük maşınları, əlvan materiallar, mətbəə ləvazimatı, kənd təsərrüfatı maşınları, elektrik mühərrikləri və s. mallar əsasən sərbəst ixrac olunurdu.

Yarmarkaların beynəlxalq münasibətlərin inkişafında həlledici rol oynamışdı. Azərbaycanın qonşu və xarici dövlətlərlə qarşılıqlı iqtisadi əlaqələrinin inkişaf etdiyi bir vaxtda, bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə müasir dövrün qarşılaşdığı problemləri yoluna qoymaq üçün, bazar iqtisadiyyatı qanunlarına tabe olan yarmarkaların tarixi təcrübəsindən istifadə etmək mümkündür. Bu baxımdan 20-ci illərdə təşkil edilmiş Bakı yarmarkaları barədə mövzunun tədqiqi xüsusi aktualıq kəsb edir.

Bakı yarmarkaları. Bakı yarmarkası ilk dəfə 1922-ci ildə Bakı Sovetinin əməkdaşlarının təşəbbüsü ilə təşkil edilərək fəaliyyətə başlamışdı. 1922-ci ildən başlayaraq, bölgədə iqtisadi-ticarət əlaqələrinin inkişafında Bakı yarmarkalarının rolu xüsusi əhəmiyyətə malik olmuşdur. Azərbaycan SSR-in Bakı yarmarkasının təşkilində əsas məqsədi müharibə nəticəsində Şərqi ölkələri, Cənubi Qafqaz vilayətləri, habelə mərkəzi Rusiya ilə kəsilmiş ticarət əlaqələrini bərpa etmək və ölkənin təsərrüfat həyatını canlandırmaqdan ibarət idi.

Yarmarkanın məhz Bakıda keçirilməsi məsələsi heç də mübahisəsiz olmamışdır. Beynəlxalq əhəmiyyətli yarmarkanın Tiflisdə keçirilməsini təkid edənlər az deyildi. Məhz Nəriman Nərimanovun israrı və Bakının bu tədbir üçün daha əlverişli coğrafi mövqeyinin inkaredilməzliyi, belə mübahisələrə son qoymuşdur [2, 93]. Həqiqətən də, Bakı şəhərinin əlverişli coğrafi vəziyyəti və ticarət limanının mövcudluğu xarici ölkələrlə ticarət əlaqələrini asanlaşdırırdı. Beləliklə, Bakının coğrafi vəziyyəti Cənubi Qafqaz, Rusiya, Ukrayna, Orta Asiya respublikaları ilə yanaşı, qonşu Türkiyə, İran, Əfqanıstan, Buxara, Türkiyəstan və s. ölkələrin Bakı yarmarkalarında iştiraklarına daha əlverişli şərait yarada bilərdi.

Beynəlxalq yarmarkanın məhz Bakıda təşkil edilməsində Rusiyanın marağı xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. Belə ki, bu yarmarkaların təşkilində Rusiyanın məqsədi SSRİ-nin bərpadə vəziyyətdə olan iqtisadiyyatını bərpa prosesində ittifaqın daxili rayonlarının zəruri mallarla təmin edilməsi, Yaxın Şərqi ölkələri və birinci növbədə İranla Qərbi Avropa ölkələri arasında pozulmuş ticarət-iqtisadi əlaqələri bərpa etməklə iqtisadi dividendlər əldə et-

mək olmuşdur [3, 59]. Beləliklə, Beynəlxalq yarmarkanın məhz Bakıda təşkilati təkcə onun qərb və şərq ölkələrini birləşdirən ticarət yollarının üzərində yerləşməsi, əhəmiyyətli dəniz yoluna malik olması deyil, həm də Rusiyanın mənafeyiylə də bağlı idi.

Bakı yarmarkası nəinki respublikalararası və Şərq ölkələrilə ticarət əlaqələrində mühüm rol oynamalı idi, o eləcə də Avropa bazarları ilə Cənubi Qafqaz əlaqələrinin Batum-İstanbul-Balkan yarımadası-Dunay Orta Avropa istiqamətində də genişləndirilməsinə güclü təsir göstərməli idi [2, 95].

1922-ci il sentyabrın 1-də açılması nəzərdə tutulan Birinci Bakı yarmarkası, bir sıra təşkilati çətinlikləri üzündən sentyabrın 15-də çox təntənəli şəkildə açıldı.

Bakı yarmarkasının fəaliyyətinə Zaqafqaziya Xarici Ticarət Komissarlığı (ZXTK) rəhbərlik edirdi və bu işi Bakı Soveti vasitəsilə həyata keçirirdi. Eyni zamanda yarmarkanın işlərini bilavasitə idarə edən komitə-Bakı Yarmarka Komitəsi də yaradılmışdı. Yarmarka Komitəsi sədr, müavin və 15 üzvdən ibarət idi [4, 115]. Bakı Yarmarka Komitəsinin sədri A.N.Bukreyev, müavinləri V.I.Paruşin və P.F.İlyuşkin idi. 9 nəfər komitə üzvündən isə cəmi iki nəfəri azərbaycanlı - Ali iqtisadi Şurasından A.Qulubəyov, Ali Xalq Təsərrüfat Şurasından A.Mahmudbəyov olmuşdur [2, 94]. Bakı Soveti 1922-ci ilin avqustun 21-də təşkilati işlər üçün Komitəyə 25 mlrd. rubl vəsait ayırdı [5, 1990, 18 dekabr].

Avropa mallarının Bakı yarmarkasına gətirilməsi və yarmarkadan Avropa bazarlarına malların ixracı ZXTK, Rusiya Xalq Xarici Ticarət Komissarlığı, İttifaq Şurası və Zaqafqaziya Respublikaları İttifaqının səlahiyyətində idi. Yarmarkalarda malların ixracına icazə vermək üçün Zaqafqaziya Xarici Ticarət İdarəsi və Rusiya Xalq Xarici Ticarət Komissarlığı Büro yaratdı. Avqustun 20-dən Batum və Bakı arasında yarmarka işləri üzrə xüsusi vaqonlar işə salındı. Müxtəlif firma və müəssisələrdən yarmarkaya mal gətirmək üçün Bakı yarmarka komitəsinə müraciət olundu. Bakı yarmarkasında sentyabrın 26-da 100 iri ticarət firması qeydə alınmışdı [1, 96].

1922-ci il oktyabrın 1-də verilən məlumatlara görə yarmarkada 6 xarici firma, 17 dövlət müəssisəsi, 6 xüsusi və 3 kooperativ təşkilat ticarət edirdi [2, 94]. Yarmarkada bir qrup Avropa mallarının ixrac və idxalı sərbəst elan edilsə də, digər malların alışı-satqısı yalnız 4 dövlət orqanına – ZXTK, Rusiya XTK-na, Sentrsoyuz-a və Zaksoyuz-a icazə verilmişdi.

1922-ci ildə respublikada ticarət dövriyyəsinin 30%-i dövlət və kooperativ müəssisələrin, 70%-i isə xüsusi şəxslər tərəfindən aparılırdı. Bu dövrdə respublikada fəaliyyət göstərən 9216 ticarət müəssisəsinin 112-si dövlətə, 135-i kooperativ ticarət qurumlarına, 8969-u isə xüsusi mülkiyyətçilərə məxsus idi [6, 35].

Zaqafqaziya Xalq Komissarları Soveti 1922-ci il iyunun 6-da qəbul

etdiyi qərarda bütün birləşmiş komissarlıqlara tapşırırdı ki, yarmarkanın fəaliyyət göstərdiyi müddətdə, onun komitəsinin arayışı əsasında, Bakı yarmarkasına aparılan malların sərbəst daşınmasına və oradan da İrana yollanmasına hərtərəfli köməklik göstərsinlər. 1922-ci il sentyabrın 14-də RSFSR-in İrandakı səlahiyyətli nümayəndəsi bütün İran tacirlərinə müraciət edərək bildirir ki, sentyabrın 15-də Bakı şəhərində yarmarka açılacaq. Tacirlərin yarmarkaya gəlməsi sərbəstdir və xarici ticarət orqanlarının icazəsi olmadan həyata keçirilir [2, 94].

Bakı yarmarkasının təşkilinin başlanğıcından Rusiya malların ölkəyə gətirilməsi və malların buradan İrana yollanmasını asanlaşdıran tədbirlər görmüşdü. Həmçinin 1923-cü il martın 29-da inhisar mallarının İrana azad ixrac edilməsi üçün qərar qəbul edilmişdi [4, 116].

Ticarət əməliyyatlarını asanlaşdırmaq, nəinki iri İran topdansatış, həm də orta və hətta xırda tacirlərin nümayəndələrinin bu yarmarkalarda maksimum iştirakını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan hökuməti İran tərəfinə bir sıra imtiyazlar verdi: sığorta tarifi, həmçinin əmtənin növündən asılı olaraq su və dəmir yolu tarifləri 15-30% aşağı salındı, yarmarkada ticarət dövlət peşə vergisindən və yerli rüsumlardan azad olundu, SSRİ-də istehsal olunmuş bütün malların Bakı yarmarkasından İrana azad və lisenziyasız ixracına icazə verildi [7, 76].

ZSFSR İttifaq Şurası 14 avqust 1922-ci il tarixli dekreti ilə Bakı yarmarkasına idxal və ixrac olunan malları vergidən azad etdi. Hətta Zaqafqaziya Dəmir Yol İdarəsinə yarmarkaya gələn yol haqqının, ancaq Dərbənd stansiyasından sonra alınması haqqında əmr verilmişdi [4, 116].

Birinci Bakı yarmarkasının ümumi dövriyyəsi 1 milyon 865 min rubl, yük dövriyyəsi isə 494 min 254 pud oldu. Birinci Bakı yarmarkasında İran əsas yeri tuturdu. Yarmarkada iştirak edən firmaların 20%-i (30 şirkət), mal dövriyyəsinin 28,1%-i İranın payına düşürdü. İran tacirləri yarmarkaya 138885 pud mal gətirib, buradan isə vətənə 69594 pud mal aparmışdılar. İranla ticarət dövriyyəsi 220 min rubla bərabər idi [7, 77]. Əsasən, İran tacirləri Bakı yarmarkalarına quru meyvələr, pambıq, düyü, yun, mum, tumac, gənəgərçək yağı, kitrə və s. gətirmiş, Bakıdan isə ölkələrinə qənd, parça, şüşə və rezin məhsulları, kağız, dəmir və polad məmulatları və s. aparmışdılar. Yarmarkalarda İranla yanaşı, Türkmənistan və Əfqanıstan tacirləri də iştirak edirdilər.

Bakı yarmarkası əmtəə dövriyyəsinin həcminə görə Nijni Novqorod yarmarkasından sonra ikinci yeri tuturdu. Nijni Novqorod yarmarkasında olduğu kimi, gömrük vergisi və tranzit də güzəştli idi.

Birinci Bakı yarmarkasının nəticələri. Birinci Bakı yarmarkası iki ay, 1922-ci ilin sentyabrın 15-dən noyabrın 15-dək davam etmişdir. Bakı yarmarka ticarətində Azərbaycan SSR-in Azipək, Azdəri, Azfarmsənaye,

Azərıtıfıaq və Azərtütün kimi birlik və trestləri iştirak edirdi. Yarmarkada, həmçinin Azdövlətbankın şöbəsi fəaliyyət göstərdi.

Birinci yarmarka ciddi müvəffəqiyyət qazanmasa da, hər halda onun böyük əhəmiyyəti var idi. Əvvəla, o, uzun müddətdən bəri əslində kəsilmiş Rusiya-Şərqlə, xüsusilə Rusiya-İran ticarət əlaqələrinin bərpasının başlanğıcını qoydu. İkincisi, 1923-cü ilə kimi təsərrüfat dağınıqlığı və ciddi ehtiyac şəraitində xaricdən nisbətən əhəmiyyətli miqdarda texniki xammal (pambıq, kənaflar və s.) və ərzaq (düyü, heyvandarlıq məhsulları və s.) gətirilməsinə, habelə xeyli miqdarda sənaye məhsulu satılmasına imkan verdi. Üçüncüsü, xarici ticarət siyasətinin bir sıra məsələlərini təcrübədə həll etməyə imkan verdi. Belə ki, yarmarka xarici ticarətdəki icazə sisteminin və dövlət orqanlarının Şərqlə ticarət inhisarının nöqsanlarını müəyyənləşdirərək Şərqlə kreditə geniş ticarət əlaqələrinin qeyri-mümkünlüyünü göstərdi, bir sıra dövlət müəssisələrini ticarət, xüsusilə xarici ticarət üçün hazır olmadığını aşkar etdi və nəhayət, sovet yarmarka ticarətinin bir çox təşkilat formalarını yaratmaq və ticarət etmək təcrübəsi əldə etdi. Bir sözlə, bu yarmarka Şərqlə olan ticarət əlaqələrimiz, ümumiyyətlə, iqtisadi siyasətimiz üçün baza yaratdı [8, 102].

İkinci Bakı yarmarkası. Bakı yarmarkalarının keçirilməsi xüsusi əhəmiyyətə çəvrildi. 1922-ci ildən 1929-cu ilə qədər (1928-ci il istisna olmaqla) 7 yarmarka təşkil olunmuşdu.

Yarmarkaların təşkil olunmasının həm ölkə üçün, həm də qonşu dövlətlər üçün böyük əhəmiyyəti var idi. Belə ki, yarmarkalar xalq təsərrüfatının tezliklə bərpasına, xırda istehsalçı kütləsinin xüsusi və dövlət kapitalının təsərrüfat dövrüyyəsinə cəlb edilməsinə, kooperativləşdirmənin təşkili, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində hər ölkə üçün mənfəətli ticarət-sənaye əlaqələrinin nizamlanmasına imkan verirdi.

Birinci Bakı yarmarkası o qədər də əhatəli olmasa da, onun təşkili sonrakı yarmarkaların genişlənməsinə zəmin yaradır. İkinci yarmarkadan başlayaraq xarici tacirlərə gömrük vergisi və nəqliyyat tariflərində güzəştlər tətbiq olunurdu. Yarmarkada satışı çıxarılan malın dəyərini 1%-i həcminə yarmarka rüsumu, 8%-i keçməmək şərti ilə gömrük tarifi müəyyən edilmişdi. Azərbaycan SSR XKS-nin 1925-ci il 15 iyul və 14 oktyabr tarixli qərarları ilə Bakı yarmarkası üçün yeni bina tikilmişdi. Artıq 1926-cı ildə keçirilən növbəti yarmarka yeni binada baş tutmuşdu [9, 142].

İkinci Bakı yarmarkasının açılışı ərəfəsində baş verən iki hadisə - lord Kerzonun ultimatumu və qızılın əksinasla əvəz olunması İran tacirlərinin yarmarkaya gəlməsi işini xeyli çətinləşdirirdi. İngiltərənin notası müharibə qorxusu yaradırdı. 1923-cü il aprelin 28-də Zaqafqaziya XKS-nin qızılı əksinasla əvəz etmək haqqındaki dekreti isə ancaq sikkəyə öyrəşmiş İran tacirlərində böyük inamsızlıq yaratdı. 1923-cü il iyulun 3-də Bakı birjasının

bağlanması və İranla ticarət müqaviləsinin, İran-Rusiya bankının olmaması nəticəsində pul dəyişmək imkanı yox idi. Bu isə İran tacirlərinin inamsızlığını daha da artırırdı [8, 103]. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, Bakı yarmarkasının böyük əhəmiyyəti nəzərə alındı və onun təşkil edilib açılması üçün bir sıra mühüm tədbirlər görüldü.

Hər şeydən əvvəl, birinci yarmarkadan fərqli olaraq, ikinci yarmarkaya mal gətirən təşkilat və xüsusi tacirlərə geniş imtiyazlar verildi, onlara gömrük haqqı və nəqliyyatda xeyli güzəştlər edildi. Beləliklə, Bakı yarmarkası öz vaxtında, yəni 1923-cü ilin mayın 20-də açıldı [8, 104]. 1923-cü il ikinci Bakı yarmarkası çox müvəffəqiyyətlə keçmişdi. Belə ki, mal dövriyyəsi 1923-cü ildə əvvəlki yarmarkaya nisbətən 3 dəfə artmışdır. Yarmarkanın dövriyyəsində dövlət orqanlarının payı 1.5 dəfə artmış, korporativ təşkilatlarının payı aşağı salınmışdı. Buna görə də onun təşkili daha asan və uğurlu hesab olunurdu.

Yalnız 1923-cü ildə İran tacirləri Bakı yarmarkasına 271967 rubl dəyərində 348.958 pud müxtəlif çeşidli mallar gətirmişdilər. Başqa sözlə, yarmarkada dövriyədə olan malların $\frac{1}{4}$ -i İran mənşəli idi. Burada satılan İran malları əsasən düyü, çərəz və pambıqdan ibarət idi. 1923-cü ildə Bakı yarmarkasının İranla münasibətdə aktiv balansı 240.631 rubl təşkil edirdi [10, 90].

1923-cü il yarmarkasında ən fəal iştirak edən müəssisə, təşkilat və şirkətlər bunlar idi: Ümumrusiya toxuculuq sindiqatı, Baş pambıq komitəsi, Saxarotrest, Ümumrusiya dəri sindiqatı, Komvol trest, Tikiş sənayesi sindiqatı, Dövlət əlvan metallurgiya birliyi, Moskva maşınqayırma trest, İpək trest, “Uralmet”, “Ukrtekstiltrest”, “Qosspirt”, “Rezintrest”, “Kibrit sindiqat”, “Prodasilikat”, “Qosposrednik”, “Nəqliyyat cəmiyyəti”, “Dobroflot”, Cənubi Qafqaz dövlət ticarət idarəsi, Gürcüstan və Belorusun XTŞ-ləri, “Çentrsoyuz”, “Azərıtifaq”, “Bakıtifaq”, “Kraytorq”, “Nijeqorod Promtorq”, “Tsaritsın Paytorq”, “Novtresttorq”, “Acartorq”, “Armyantorq”, “Rusiya-İran”, “İran Assosiyasiyası”, “Rupetorq”, “Azşərab”, Cənubi Qafqaz dəmir yolları idarəsi, Şüşə-saxsı trest, “Jirkost”, “Mosmukomol”, “Lenopravlenie”, “Polestorq”, “Donsnabtorq”, “Yuqspirt”, “Yuqostal”, Şimali Qafqaz şərab trest, “Novroşementrest”, “Donbassilikat” və “Donselmaş” [11, 103].

1923-cü il aprelin 24-də ZSFSR XXTK-nin kollegiyasının keçirilən yığıncağında xarici şirkətlərin Bakı yarmarkasında iştirakı məsələsi müzakirə edildi [11, 103]. Yarmarkada xarici şirkətlərin, əsasən Qərbi Avropa şirkətlərinin iştirakı məsələsi qəbul olunmadı. Belə ki, Bakı yarmarkasına Qərbi Avropa mallarının daşınmasına icazə verilməsi sovet sənayesinin maraqlarına zərbə vurmaqla bərabər, eyni zamanda Avropanın müstəmləkəçilik siyasətinin diqqətini Şərqi bazarına yönəlmiş olur. Qərbi Avropa şirkət-

lərinin Bakı yarmarkasında iştirakına icazə verilməsə də, Avropa mənşəli mallarla sövdələşmə aparılması qadağan edilmirdi, belə ki, Avropa mənşəli mallar ümumi qaydalar əsasında sovet respublikalarının ərazisinə daxil ola bilərdi.

Növbəti Bakı yarmarkaları və onların tarixi əhəmiyyəti. SSRİ Xarici Ticarət Xalq Komissarlığının 1925-ci il 28 mart tarixli əmrinə əsasən daha geniş hüquq və səlahiyyətlərin verilməsi ilə 1925-ci il Dördüncü Bakı yarmarkası daha uğurlu olmuşdu.

Qeyd etmək lazımdır ki, Türkiyə ilk dəfə olaraq 1925-ci ilin yarmarkasında iştirak etmişdi [4, 126].

1925-ci il yarmarkasına nəzər salsaq, qəribə bir faktla rastlaşırıq. Belə ki, ZXTK yarmarkaya aid olan qərarlarında bir sıra dəyişikliklər etmişdi. İran tacirləri ilə ticarətdə əsas ixrac malları olan neft məhsulları, qənd, manufaktura mallarının satışının dayandırılması, eyni zamanda İranın Bakı yarmarkasına idxal etdiyi tumac parça və meşinin gətirilməsi qadağa edilmişdi [4, 124].

Beşinci Bakı yarmarkasında 10 ölkə iştirak etmişdi. Xarici iqtisadi əlaqələr qurması üçün zəruri iqtisadi imkanlara malik olmadığına görə qonşu respublikalardan Gürcüstan (0,4%), Ermənistan (0,2%) və Dağıstan (0,1%) son dərəcə zəif iştirakı ilə seçilirdi. Satışa çıxarılan bütün malların 92%-i isə Ukrayna, İran, RSFSR və Azərbaycanın payına düşürdü. Azərbaycan yarmarkada mal dövriyyəsinin həcminə görə İran, Rusiya və Ukraynadan sonra 4-cü yeri tuturdu.

ZSFSR İngiltərə, İran, Misir, Türkiyə, Yunanıstan, Fransa, ABŞ və digər ölkələrə ixrac üçün mallar göndərirdi, İran, Türkiyə, İngiltərə, Almaniya, Fransa və digər ölkələrdən isə müxtəlif mallar alırdı [3, 57].

Bakı yarmarkalarını müqayisə etdikdə məlum olur ki, ən çox 1926, 1927 və 1929-cu illərin yarmarkaları daha uğurlu keçirilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, keçirilən bütün yarmarkalarda daha çox İran tacirləri iştirak etmiş və müvafiq olaraq, ildən ilə qonşu dövlətlər arasında ticarət dövriyyəsi artmışdır. Bakı yarmarkalarının nüfuzu olduqca yüksək olmuşdu, yalnız qonşu dövlətlərin deyil, başqa xarici dövlətlərin də diqqətini özünə cəlb etmişdir. Bəzi Qərbi Avropa ölkələrinin ticarət-kommersiya şirkətləri yarmarkaya xüsusi maraq göstərməyə başlamışdılar. 1927-ci ilin oktyabr ayında Paris şəhərinin Ticarət Palatası Zaqafqaziya Xalq Ticarət Komissarlığına müraciət edərək, Bakı yarmarkaları haqqında müfəssəl məlumatın göndərilməsini xahiş etmişdir [7, 77].

1929-cu ildə sonuncu, Yeddinci Bakı yarmarkası keçirilmişdi. Belə ki, dünyada baş verən iqtisadi böhran, kollektivləşmə, sənayeləşdirmə və planlı iqtisadiyyata keçid bazar iqtisadiyyatı qanunlarına tabe olan yarmarkaların keçirilməsinə mane oldu.

Yalnız 1929-cu il yarmarkasında SSRİ ilə İran arasındakı ticarət dövriyyəsində artım qeydə alınmamışdır. Bu onunla əlaqədar idi ki, 1929-cu il Bakı yarmarkası 1927-ci il SSRİ-İran ticarət sazişi bağlandıqdan sonra ilk dəfə keçirilmişdir. Əvvəlki yarmarkalardan fərqli olaraq, bəzi İran və SSRİ mallarının əsas növləri dövlətlərarası ticarət sazişi əsasında satılmış və yarmarkada satışı çıxarılmışdır [7, 78]. Lakin ümumi dövriyyə daha da artmışdı. 1922-ci ildən bu yana keçirilən bütün yarmarkalar içərisində mal dövriyyəsinə (19 dəfə daha çox artım) və gəlirinə görə ən uğurlu yarmarka 1929-cu ildə keçirilən Yeddinci Bakı yarmarkası olmuşdu, o, beynəlxalq əhəmiyyətə malik idi. Bakıda yarmarkanın təşkili Avropa bazarı ilə əlaqələr yaratdı və Azərbaycanın iqtisadi həyatında əhəmiyyətli rola malik olmuşdu. Yarmarkada Şərq ölkələrindən əsas yeri İran, o cümlədən Türkiyə, Türkmənistan və s. kimi ölkələr fəaliyyət göstərmişdilər. Avropa ölkələrindən Almaniya, İtaliya, İngiltərə, İsveçrə, Çexoslovakiya və s. ölkələr iştirak edirdilər.

Nəticə. Bakı yarmarkalarının təşkilində əsas məqsəd Şərq bazarı ilə yaxınlaşmaq, iqtisadiyyatı canlandırmaq və Azərbaycanın RSFSR mal dövriyyəsinə cəlb edilməsi idi. Lakin dünyanı bürüyən iqtisadi böhran, mal dövriyyəsinin azalması və eləcə də bazar iqtisadiyyatından planlı iqtisadiyyata keçid yarmarkaların fəaliyyətini çətinləşdirdi. Beləliklə, 1929-cu il Yeddinci Bakı beynəlxalq yarmarkası sonuncu Bakı yarmarkası kimi tarixə düşdü.

Hazırda respublikanın müasir bazar iqtisadiyyatı dövrünü keçmiş dövrlə müqayisəli şəkildə öyrənməkdə fayda var. Belə ki, XX əsrdə Bakı yarmarkaları bazar iqtisadiyyatı dövründə fəaliyyət göstərdiyi üçün bu dövrün tarixi təcrübəsinin köməyindən istifadə etmək əlverişli ola bilər. Eyni zamanda, bazar iqtisadiyyatının qarşılaşdığı çətinliklərin həlli üçün Bakı yarmarkalarının yenidən təşkil olunması mühüm və lazımlıdır.

Bundan əlavə, təəssüflər olsun ki, XX əsrin 20-30-cu illəri ədəbiyyatlarda geniş şəkildə araşdırılmadığından, bu dövrün hadisələri haqqında qısa və konkret məlumatlar yazıldığı üçün bu məqalə yeni dövrün oxucuları üçün faydalı ola bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Dadaşova R. Avropa dövlətləri və Azərbaycan (1920-1922-ci illər). - Bakı: Planet-Press, - 2006, - 206 s.
2. Məmmədov A.Ə. Bakı yarmarkalarının beynəlxalq ticarət-iqtisadi əlaqələrində rolu (1920-ci illər). // Üçüncü Bakı beynəlxalq simpoziumu. - Bakı, 1997. - s. 92-97
3. Bünyadov Q. Xalq təsərrüfatının bərpası dövründə Azərbaycanın xarici ticarəti // Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası, 1967, - №1, - s. 55-59

4. Seyidova S. Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələri (1920-1930-cu illər). - Bakı: Diplomatıya, - 1998, - s. 147.
5. Бабаева С. Куда исчезла Бакинская ярмарка. / Газ. «Молодеж Азербайджана», 1990, 18 декабря.
6. Zeynalov K.Ş. Azərbaycan SSR-in ticarət və iqtisadiyyatında xüsusi təsərrüfat kapitalist ukladı və onun sıxışdırılması məsələləri (1921-1928). D.Bünyadzadə adına Azərbaycan Xalq Təsərrüfatı İnstitutunun Elmi Əsərləri. – Bakı, 1972, - №4, - s. 33-37
7. Vəkilov C. Bakı yarmarkaları və İran: XX əsrin 20-ci illəri . // "Diplomatıya aləmi" jurnalı, - 2003, - № 2, - s. 72-75.
8. Bünyadov Q.H. Bərpa dövründə Azərbaycanda sovet ticarətinin yaranması və inkişafı (1921-1925-ci illər). - Bakı: Elm, - 1971, - 130 s.
9. Səməndərov.S. XX əsrin 20-ci illərinin əvvəllərində Azərbaycanda daxili və xarici ticarət, gömrük işinin təşkili ilə əlaqədar dəyərləndirmələr. / "Azərbaycanın vergi jurnalı", - 2012, - № 2, - s. 131-146.
10. Seyidova S. Azərbaycanın xarici ölkələrlə iqtisadi əlaqələrinin tarixinə dair / Azərbaycan tarixi problemlərinin gənc tədqiqatçılarının üçüncü respublika elmi konfransının məruzələr məcmuəsi. - Bakı: Azərbaycan, -1995, - s. 89-91.
11. Quliyev R.Ə. Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində gömrük işi (Azərbaycan SSR sovet gömrük sistemi şəraitində (1920-1991)). – Bakı: Turxan NPB, - 2015. - 308 s.

БАКИНСКИЕ ЯРМАРКИ (20-е гг. XX века)

Оксана А.АББАСОВА

РЕЗЮМЕ

14 мая 1922 года Азербайджанская ССР приняла решение об организации в Баку ярмарки с целью расширения торгово-экономических связей. Ярмарка сыграла большую роль в развитии торговых отношений Азербайджана, особенно с соседними республиками. Россия проявила большой интерес к организации международных ярмарок в Баку. Таким образом, Россия стремилась восстановить свои традиционные отношения с Ираном и стабилизировать торговлю за счет восстановления нарушенных торгово-экономических отношений. Азербайджанская ССР пыталась возродить экономику страны и укрепить торговые связи. Однако переход от рыночной экономики создал основу для прекращения деятельности ярмарок.

В статье также рассматривается участие европейских стран в международных ярмарках, проводимых в Баку, как чрезвычайно важные исторические факты.

Ключевые слова: экономика Азербайджана, внешняя торговля, внутренняя торговля, Бакинская ярмарка, кооперативная торговля

BAKU FAIRS (THE 20S OF THE XX CENTURY)

Oksana A. ABBASOVA

SUMMARY

On May 14, 1922, the Azerbaijan SSR decided to organize a fair in Baku in order to expand trade and economic ties. The fair played a big role in the development of Azerbaijan's trade relations, especially with neighboring republics. Russia has shown great interest in organizing international fairs in Baku. Thus, Russia sought to restore its traditional relations with Iran and stabilize trade by restoring disrupted trade and economic relations. The Azerbaijan SSR tried to revive the country's economy and strengthen trade ties. However, the transition from a market economy created the basis for the demise of the fairs.

The article also considers the participation of European countries in international fairs held in Baku as extremely important historical facts.

Keywords: Azerbaijani economy, foreign trade, domestic trade, Baku fair, cooperative trade